

Prof. dr hab. Anna Barska

Uniwersytet Opolski

abarska@uni.opole.pl

Recenzja pracy doktorskiej Pani mgr Agnieszki Mościckiej-Bogacz

pt. *Wizerunek kobiety we współczesnej prasie katolickiej. Studium socjologiczne na przykładzie „Naszego Dziennika”* napisanej pod kierunkiem Pana prof. Wojciecha Świątkiewicza

Autorka podejmuje ważny społecznie temat kreowania wizerunku kobiety przez media, a konkretnie przez prasę katolicką na przykładzie wybranych roczników „Naszego Dziennika”.

Współczesne środki masowego przekazu stanowią źródło rozmaitych wizerunków kobiet, poczynając od kobiety „wyzwolonej”, aktywnej społecznie, zaangażowanej politycznie, a także preferującej nakazy tradycyjne, kobiety dla której najważniejsza jest rodzina, a zwłaszcza wychowanie dzieci.

Rozprawa doktorska pisana jest w formule teoretyczno-empirycznej. Autorka w swoim projekcie podejmuje się ustalenia ról, wzorów i modeli kobiecości kreowanych przez gazetę. Perspektywa czasowa, czyli utworzenie dwóch plików obejmujących lata 2001-2002 i 2021-2022, i zastosowana metoda analizy treści, pozwoliła uchwycić zmiany i wieloaspektowość badanego problemu.

Struktura pracy

Recenzowana rozprawa jest obszerna, łącznie z załącznikami, liczy 446 stron. Rozpoczyna ją *Wstęp*, a *Zakończenie* poprzedza podsumowanie przedstawione w rozdziale siódmym *Wizerunek kobiety w „Nowym Dzienniku”*. Dołączona Bibliografia jest obszerna obejmuje 42 strony z podziałem na działy:

Bibliografia, Źródła internetowe, Materiały z badań. Dołączone są też Spis załączników, Spis rysunków, Spis tabel, Spis wykresów. Należy podkreślić właściwe wykorzystanie literatury w redakcji rozprawy.

Dysertacja składa się z siedmiu rozdziałów. Dwa rozdziały są przeglądem literatury przedmiotu, trzeci prezentacją założeń metodologicznych. Wyniki przeprowadzonych badań i ich interpretację przedstawiają rozdziały czwarty, piąty i szósty.

Wydaje się, że tytuły poszczególnych rozdziałów są zbyt szerokie, np. *Kobieta w kulturze współczesnej*. Rozumiem, że tak przyjęta perspektywa daje duże możliwości, ale równocześnie nieco rozmywa ideę. Podobnie *Kobieta w nauce Kościoła katolickiego*. Pojawiające się powtórzenia powodują niekiedy zakłócenia w spójności pracy. Zabrakło mi rozdziału wyjaśniającego terminologię stosowaną w pracy, a także podsumowań na zakończenie rozdziałów.

Rozdział pierwszy pt. *Kobieta w kulturze współczesnej* przedstawia kwestie dotyczące płci kulturowej, skupiając się na zrozumieniu „co oznacza być kobietą we współczesnej kulturze”(s.10). Aby pojąć czym jest kobiecość Autorka omawia kulturowe wyznaczniki kobiecości, tożsamość kobiety w kontekście jej ról społecznych, relacje między życiem prywatnym a strukturą społeczną, wzory socjalizacji do roli żeńskiej i seksualności w danym społeczeństwie. Rozdział zawiera różnorodne zagadnienia. Już w rozważaniach o płci jako konstrukcie społeczno-kulturowym pojawiają się odwołania do literatury feministycznej, konstruktywistycznej, propozycji socjologów, socjalizacji, funkcjonalizmu i stosunku do seksualności w danym społeczeństwie. Na s.23 Autorka pisze „Nowe światło na zagadnienie tożsamości rzuca teoria queer” Jest to swoiste wtrącenie, gdyż zagadnienie tożsamości analizuje w kolejnym podrozdziale. Na tożsamość kobiety próbuje spojrzeć z perspektywy osobistej i społecznej. Z perspektywy społecznej skupia się na macierzyństwie, omawia jego istotę na przestrzeni dziejów i współcześnie. Zwraca też uwagę na stereotyp Matki Polki. Problem dopełnia literaturą z obszaru psychologii. Na podstawie przedstawionej literatury zauważa, że współczesne zmiany kulturowe „męskość i kobiecość jako dwa bieguny jednego wymiaru przestały już odzwierciedlać cechy i zachowania ludzi związane z płcią” (s.39). Kolejne rozważania odnoszą się do feminizmu jako strategii definiowania kobiecości. Jest to przegląd stanowisk, typologii.

Podając problem kobiety w rodzinie ukazuje zróżnicowane role jakie pełni kobieta. Rozważa też kwestie społecznego zaangażowania kobiety.

Rozdział drugi zatytułowany *Kobieta w nauce Kościoła katolickiego* nawiązuje do *Katechizmu Kościoła katolickiego*, tekstów pisanych przez Jana Pawła II. Rozważając zagadnienie płci kulturowej w kontekście religii przywołuje teorie, na podstawie których wyjaśnia różnice płci na poziomie religijnym. Przedstawiając stanowisko Kościoła wobec seksualności określa je jako „bardzo konserwatywne”(s.90). Na podstawie literatury omawia chrześcijański feminizm, ruch nacechowany różnorodnymi stanowiskami, wskazując na nową interpretację osoby Matki Boskiej. Katolicki model małżeństwa i rodziny omawia z perspektywy historycznej i współczesnej. Różnorodność tematyczną zauważa się już w tytule zamykającym rozdział drugi: *Prasa katolicka jako medium promujące współczesny wizerunek kobiety*. Jego zawartość wyraźnie odbiega od tytułu rozdziału.

Rozdział trzeci ma tytuł *Podstawowy metodologiczne badań własnych*. Autorka dokonuje przeglądu literatury na temat realizowanych badań poświęconych katolickiemu modelowi kobiecości przez różne instytucje, w tym media. Właśnie media, zdaniem Autorki, „stanowią w wypadku większości ludzi zarówno źródło informacji, jak i swoiste „centrum” wokół którego skoncentrowana jest aktywność w czasie wolnym” (s.133). Zwraca uwagę na brak pełnych i aktualnych badań mediów wyznaniowych w Polsce, na które może mieć wpływ niejednoznaczne rozumienie terminów „religijny” lub „katolicki”. Wyjaśnia, iż zawarty w tytule wizerunek kobiecości „jest rezultatem interakcji wszystkich doświadczeń, wierzeń, odczuć i wiedzy, jaką posiada otoczenie, w tym przypadku dziennika katolickiego”(s.135). Tę wielowymiarowość rozwija wskazując na takie składowe jak: wierzenia, odczucia, wiedza, a także wskazuje na kategorie silny, słaby. pozytywny i negatywny, znamienne dla techniki SWOT oraz wyodrębnia wizerunek aktualny i pożądany, co w rezultacie sprawia, że wizerunek zmienia się wraz z ewolucją poglądów i zainteresowań.

Analizowana literatura przedmiotu stanowi podstawę do sformułowania przez Autorkę projektu badań- wyartykułowanie metody, techniki, problemu badawczego, pytań badawczych i określenie zakresu próby badawczej. Autorka stawia 10 pytań, na które poszukuje odpowiedzi na łamach „Naszego Dziennika”:

Jaki jest wizerunek kobiety w prasie katolickiej?

Jakie współczesne role kobiece proponuje prasa katolicka?

Czy prasa katolicka podtrzymuje tradycyjny wizerunek kobiety?

Czy wizerunek kobiety jest ściśle związany z rodziną i Kościołem?

Czy rola matki, żony dla kobiety jest rolą nadrzędną?

Jaką tematykę podejmuje gazeta w kontekście kobiecości?

Jaki jest typ idealny kobiety współczesnej?

Jakie role przypisywane są kobiecie, jakie są prawa i obowiązki tych ról?

Czy gazeta podejmuje tematykę rodzinną w kontekście współczesności?

Czy gazeta pełni rolę poradnika? (s.132).

Materiał badawczy obejmuje dostępne elektronicznie roczniki 2001-2002 i 2021-2022. De facto rok 2022 nie jest pełny. Jak pisze Autorka „Decyzje o zakończeniu zbierania danych podjęłam w momencie, kiedy interesujące mnie kategorie nie wzbogacały się o nowe, istotne wymiary czy dane” (s.159). W ramach celów badawczych Autorka ponownie zaznacza, iż dąży do ustalenia „co składa się na wizerunek kobiety w kontekście współczesnych badań i literatury przedmiotu” (s.159). Za właściwe należy uznać zastosowanie analizy zawartości i treści badanych materiałów z wykorzystaniem techniki ilościowej i jakościowej, wspomagane programem QDA Miner. Takie podejście pozwoliło przeprowadzić analizę ilościową i analizę jakościową. W fazie analizy, jak pisze Autorka „wybiórczo wykorzystano wybrane elementy metodologii teorii ugruntowanej” (s.160).

W ramach postępowania dokonano odszukania i zakodowania właściwych tekstów, przyjmując następujące kody: „modele kobiecości, role, wizerunek w kontekście form życia i postaw moralnych, wizerunek rodzinnego, pracy, zdrowia, poglądów i postaw moralnych, wizerunek kobiety w Kościele katolickim, zjawiska pozytywne i negatywne w aspekcie kobiecości” (s.159).

Na podstawie analizy utworzono 10 obszarów kategoryzacyjnych, treściowo odpowiadających kodom, a w dalszej kolejności zbudowano klucz kategoryzacyjny, powiązany z wizerunkiem kobiety, następnie dokonano

kategoryzację treści odwołując się do klucza, a także wyszukanie kategorii zmiennych, opracowanie wyników i przedstawienie wniosków (s.160).

Dopełnieniem rozważań stricte metodologicznych jest analiza gatunków dziennikarskich jakie pojawiły się w materiale badawczym, a są to: „notatki, artykuły publicystyczne, wiadomości prasowe . Ponadto (...) felietony, listy do redakcji, sylwetki, wzmianki”(s.161). Zestawienia statystyczne ukazują częstotliwość występowania w badanej próbie, płci autora tekstu z rokiem publikowania, z gatunkiem dziennikarskim (s.162, 164-167).

Rozdział czwarty opatrzony tytułem *Pomiędzy Matką Polką a kobietą pracującą* przedstawia obraz kobiety realizującej się w sferze prywatnej (dom) i sferze publicznej (praca). Zestawiając dwie fazy badań, Autorka zauważa, że „okres badań obejmujący lata 2001-2002 pokazuje ewidentnie krytykę alternatywnych modeli rodziny stojących w opozycji do rodziny pełnej. Natomiast w późniejszych latach autorzy publikacji skupiają się na promocji rodziny pełnej i pokazaniu walorów wpływających z faktu bycia w takiej rodzinie” (s.210).

W rozdziale piątym *Pomiędzy kobietą pobożną a kobietą i jej czasem wolnym* Autorka omawia miejsce kobiety w Kościele katolickim, a także analizuje jej sposoby spędzania tzw. czasu wolnego. Podstawę analizy stanowią kategorie, przedstawione w postaci wykresów ukazujących częstotliwość występowania kodów w materiale badawczym. Dotyczą one uczestnictwa kobiet w Kościele (s. 215,220, 222-223), tzw. czasu wolnego kobiety(s.229-230). Autorka wskazuje modę jako najczęstszą wypowiedź. Konkludując stwierdza, iż „model kobiety w prasie katolickiej jest ściśle związany z Kościołem poprzez kultywowanie nauczania katolickiego o kobiecie, życia religijnego, modlitewnego (...). Kobieta współczesna powinna w pierwszej kolejności kierować się dobrem rodziny, a dopiero wtedy może pomyśleć o rozrywce. Poprzez to możemy zauważyć, że w analizowanym materiale badawczym kładziony jest nacisk na rolę kobiety związaną z macierzyństwem i rodziną” (s.231).

Rozdział szósty o tytule *Dziewczynka – nastolatka - kobieta* stanowi prezentację ról płciowych w kontekście socjalizacji, próbę odpowiedzi na pytanie „czy socjalizacja do roli kobiety opiera się na dyskusji toczącej się pomiędzy esencjonalizmem, który kobiecość i męskość wywodzi z cech „naturalnych” (biologicznych), czy na społecznym konstruktywizmie, który zakłada, że kobiecość kształtowana jest dyskursywnie w procesach społecznych?” (s.233).

Wizerunki kobiety w kontekście dziewczynki, wzorów i modeli kobiecości przedstawiony na wykresach w skali procentowej ukazuje częstość występowania kodów.

Rozdział siódmy ma tytuł *Wizerunek kobiety w „Naszym Dzienniku”* jest podsumowaniem. Wskazuje na obszary, wokół których tworzy wizerunek kobiety, a są to rodzina, życie zawodowe, obecności w Kościele katolickim, płęć i feminizm. Analizowane treści zamyka stwierdzeniem „istotne dla tych przekazów publikacje starają się skupić na edukowaniu, rzetelnym informowaniu, doksztalcaniu, propagują określone normy społeczne, modele i wzorce postępowania” (s.279), powtórzone w *Zakończeniu* (s.289). Ta konkluzja wydaje się zbyt lakoniczna.

W *Zakończeniu* Autorka analizuje podjęty problem z perspektywy zmiany społecznej. Zebrany materiał badawczy pozwolił na uchwycenie różnic, co dokumentuje słowami „okres badań obejmujący lata 2001-2002 pokazuje ewidentnie krytykę alternatywnych modeli rodziny stojących w opozycji do rodziny pełnej. Natomiast w późniejszych latach autorzy publikacji skupiają się na promocji rodziny pełnej i pokazaniu walorów wpływających z faktu bycia w takiej rodzinie” (s.284). Jest to kolejny przykład powtórzenia ze s.210. Wskazuje również na sposób prezentowania pracy zawodowej kobiet na łamach „Naszego Dziennika

Wnioski z pracy

Na wyróżnienie zasługuje zabrana literatura przedmiotu, jej omówienie oraz zastosowana metoda analizy treści, dopełniona elementami teorii ugruntowanej, a także opracowanie klucza kategorizacyjnego, co w rezultacie umożliwiło pozyskanie odpowiedzi na 10 pytań szczegółowych. Podstawę analizy wizerunku kobiety w prasie katolickiej na przykładzie „Naszego Dziennika” stanowiły role, wzory, modele kobiecości” rozpatrywane wielopłaszczyznowo uwzględniające aspekty życia kobiet w kontekście moralnym, społecznym i religijnym. Również na podkreślenie zasługuje uchwycenie zmiany w kreowaniu wizerunku kobiety na łamach gazety, wizerunku, który jednak jawi się jako statyczny. Analiza zebranych materiałów odsłania obraz kobiety podporządkowanej rodzinie, spełnionej poprzez macierzyństwo, chociaż jak zauważa Autorka lata 2021-2022 przynoszą nowe role kobiety aktywnej społecznie, opisywane jako służebne. Istotne w badanym materiale są

prezentacje roli zakonnic, aktywności kobiety „beżennej”, a także dyskusje na temat kapłaństwa kobiet oraz kwestia duchowości pojawiająca się w licznych artykułach. Ponadto na uwagę zasługuje wykorzystanie paradygmatu feministycznego w kwestii dotyczącej nierówności społecznych.

Wartością tej pracy jest bogata bibliografia, obejmująca zarówno wydawnictwa drukowane, jak i znaczące dla rozprawy źródła elektroniczne, stanowi potwierdzenie umiejętności Doktorantki w zakresie samodzielnego poszukiwania literatury oraz jej wykorzystania. Za najbardziej wartościową część należy uznać analizę zebranego materiału, prezentację samodzielnie zrealizowanego procesu badawczego skutkującą wnioskami i konkluzją.

Pod względem opracowania redakcyjnego i stylistycznego, a także w zakresie stosowania zasad dla odsyłaczy pracę oceniam wysoko. Jak w każdym tego typu opracowaniu, również w recenzowanej rozprawie można znaleźć potknięcia językowe, tzw. literówki, błędy natury interpunkcyjnej. (Uwagę zwraca niepoprawny zapis w bibliografii odnoszący się do R. Kapuścińskiego, s.300). Występują powtórzenia, ale domniemywam, że są one celowe, aby zaakcentować elementy tworzące wizerunek kobiety.

Pytania do Doktorantki:

Jaki jest wpływ współczesnych debat dotyczących sytuacji kobiet na konstrukcje kobiecości?

Jakie cele stawia sobie „nowy feminizm” i co go wyróżnia w podejściu do problemu obecności kobiet w Kościele i społeczeństwie?

Jakie funkcje spełnia prasa, w tym kobieca?

Konkluzja

Recenzowana rozprawa doktorska Pani mgr Agnieszki Mościckiej-Bogacz jest interesującym poznawczo projektem teoretyczno-empirycznym skupionym wokół wizerunku kobiety kreowanym w prasie katolickiej. Podjęta przez Autorkę problematyka lokuje się jako ważny problem społeczny, przedstawiony w kontekście zmiany, a także nawiązujący do wymiarów moralnych, społecznych i religijnych.

Doktorantka wykazała się umiejętnością wprowadzenia w tematykę badawczą, formułowania problemów badawczych, doboru próby i narzędzi do analizy

danych, sposobu przedstawienia wyników, ich interpretacji na tle literatury przedmiotu, formułowania wniosków.

Recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymagania określone w art. 13. Ustawy 1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Wnoszę do Rady Naukowej Uniwersytetu Śląskiego o dopuszczenie Pani mgr Agnieszki Mościckiej-Bogacz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Barańska